

Projekta numurs: 2021-1-EE01-KA220-HED-000031125

Projekta akronīms: LibOCS

Projekta nosaukums: Universitāšu bibliotēkas kā zinātniskās kopienas un sabiedrības sadarbības veicinātājas Baltijas valstīs amatierzinātnes kontekstā (*University libraries strengthening the academia-society connection through citizen science in the Baltics*).

Projekts finansēts Erasmus+ KA2 stratēģiskās partnerības programmas ietvaros.

AKADĒMISKO BIBLIOTĒKU UN ATMIŅAS INSTITŪCIJU TRANSFORMATĪVĀ LOMA SABIEDRISKAI ZINĀTNEI UN ATVĒRTAI ZINĀTNEI BALTIJAS VALSTĪS

Autori: Gita Rozenberga, Marta Liepa, Mārīte Saviča

Latvijas Universitātes bibliotēka, Latvijas Universitāte, Rīga, Latvija

Raksts satur kopsavilkumu pētījumam “Akadēmisko bibliotēku un atmiņas institūciju transformatīvā loma sabiedriskai zinātnei un atvērtai zinātnei Baltijas valstīs”, kas veikts Erasmus+ programmas 2. pamatpasākuma stratēģiskās partnerības projekta, kura nosaukums ir “Universitāšu bibliotēkas kā zinātniskās kopienas un sabiedrības sadarbības veicinātājas Baltijas valstīs amatierzinātnes kontekstā” ietvaros. Pētījuma ziņojums, kā arī kopsavilkumi visās projekta sadarbības partneru valstu valodās ir pieejami projekta materiālu kolekcijā Zenodo vietnē [šeit](#).

Ievads

Atvērtās zinātnes virziens sabiedriskā zinātne (*Citizen Science*) (turpmāk tekstā – SZ) paver iespēju bibliotēkām un pārējām atmiņas institūcijām paplašināt savu darbības lauku un nostripināt savu nozīmi pētniecībā un sabiedrībā. Ziņojumā izklāstīti pētījuma rezultāti, kurā piedalīties tika aicināti un aptaujāti atmiņas institūciju speciālisti, pētnieki, amatierpētnieki un brīvprātīgie no Baltijas valstīm: Igaunijas, Latvijas, Lietuvas.

Pētījuma “Akadēmisko bibliotēku un citu atmiņas institūciju transformatīvā loma sabiedriskai zinātnei un atvērtai zinātnei Baltijas valstīs” mērķis bija izzināt atmiņas institūciju, īpaši bibliotēku lomas un to iesaistes iespējas pētniecībā. Pētīts šis jautājums tika atvērtās

zinātnes aspektā, uzsvāru liekot īpaši sabiedriskās zinātnes kontekstā. Kā viens no pētījuma uzdevumiem bija apzināt trīs iesaistīto Baltijas valstu respondentu grupu pieredzi, piedaloties zinātnisku projektu vai aktivitāšu realizēšanā: profesionāli pētnieki (turpmāk tekstā – pētnieki), bibliotēku un pārējo atmiņas institūciju speciālisti (turpmāk tekstā – AIS), amatierpētnieki vai iedzīvotāji, vai brīvprātīgie, kas līdzdarbojas pētniecībā (turpmāk tekstā – amatierpētnieki). Pētījuma otrs uzdevums bija apzināt situāciju un priekšstatus par sabiedrisko zinātni jeb amatierzinātni, kā arī par pētnieku, amatierpētnieku un AIS sadarbību, īpaši ar bibliotēkām.

LibOCS projekta pētījums *“Drivers and Barriers of Civic Engagement in Open Science and the Role of University Libraries in the Baltics”*, kā arī citi informācijas avoti liecināja, ka Baltijā ir maz īstenoti SZ projekti, kuros iesaistīti bibliotēku speciālisti (Kaseorg, 2022; Dobрева, 2015; Bite, 2020). Ņemot vērā situāciju, ka SZ projektos mēdz būt iesaistītas dažādas atmiņas institūcijas, pētījuma autori nolēma paplašināt respondentu loku un veikt aptaujas ne tikai bibliotēku, bet arī citu atmiņas iestāžu darbinieku vidū.

Pētījuma laikā tika veiktas divas aptaujas. Šī pētījuma kvantitatīvā metode tika izvēlēta, lai īsā laika periodā noskaidrotu pēc iespējas plašāku un daudzveidīgāku apjoma informāciju.

Pirmās veiktās aptaujas metodoloģija

Pirmās aptaujas nepieciešamības veikšanu noteica vairāki aspekti. Tika konstatēts, ka nav pilnīga informācija par trīs respondentu grupu iesaisti SZ projektos, bija jāidentificē SZ projekti vai pētnieciskas aktivitātes, kur iesaistīti iedzīvotāji Baltijas valstīs.

Šajā aptaujā tika pielietota metode – daļēji strukturētā anketa. Daļēji strukturētās anketas formāts tika izvēlēts, jo tas ļauj apkopot dažāda veida datus un sniedz plašāku ieskatu respondentu viedokļos par pētāmo tēmu (Smyth, 2016). Anketā tika iekļauti 7 jautājumi ar atbilžu variantiem un 6 atvērta tipa jautājumi, kā arī 6 jautājumi, lai noskaidrotu respondentu demogrāfiskos datus. Anketas ievads un jautājumi respondentiem tika piedāvāti angļu valodā. Aptaujas sagatavošanai un datu vākšanai tika izmantots rīks *QuestionPro*, kā arī *Microsoft Excel* datu analīzes veikšanai. Savukārt datu analīzei tika izmantota metode – kontentanalīze.

Pirmā aptauja tika organizēta tiešsaistē laika posmā no 2022. gada aprīļa līdz jūlija mēneša sākumam, to izplatot Baltijas valstu augstākās izglītības un pētniecības institūciju un

atmiņas institūciju darbinieku vidū. Iespēju robežās anketu tika lūgts aizpildīt arī citiem interesentiem, tai skaitā iedzīvotājiem, kuriem interesē pētniecība.

Pirmās veiktās aptaujas rezultāti

Pirmās aptaujas rezultātā tika saņemtas 208 anketas, no kurām 127 bija pilnīgi aizpildītas un pētījuma analīzei derīgas. No 127 anketām 58% (74) bija respondenti no Lietuvas, 25% (31) no Igaunijas un 17% (22) no Latvijas. Anketešanas rezultātā, lielākā atsaucība tika sasniegta atmiņas institūciju vidū – visvairāk respondentu bija no bibliotēkām - 50% (63), muzejiem - 16% (21), pētniekiem - 21% (27), amatierpētniekiem - 13% (16). Aptaujāti tika arī arhīvu speciālisti, bet diemžēl no arhīviem netika saņemta neviena atbilde.

Atbildes liecina, ka lielākā daļa 53% (67) no respondentiem ir informēti par pētnieciskiem projektiem, kuros iesaistīti iedzīvotāji. Līdzīgs jautājums tika uzdotas arī par AIS iesaisti. Šīs grupas lielāka daļa 49% (62) respondentu atbildēja, ka nav informēti par tādiem pētnieciskiem projektiem vai aktivitātēm, kur būtu iesaistīti AIS.

Aptaujas laikā tika apzināti vairāk kā 25 Baltijas valstīs izveidoti pētniecības projekti vai aktivitātes, kuru īstenošanā iesaistīti iedzīvotāji, kā arī 7 starptautiskas iniciatīvas, kurās piedalījās šo valstu iedzīvotāji. Lielāka daļa šo aktivitāšu bija saistītas ar vēsturi, tostarp nacionālas identitātes jautājumiem, kultūras un vēstures mantojuma vākšanu un saglabāšanu. Skatoties valstu griezumā dati bija līdzīgi: Igaunijā veidoti projekti - 10, daļība starptautiskos - 4; Latvijā veidoti projekti - 12, daļība starptautiskos - 0; Lietuvā veidoti projekti - 7, daļība starptautiskos - 6. Kopumā pārskatot respondentu atbildes, jāsecina, ka lielākajā daļā atbilžu tiek sniegta informācija par projektiem un aktivitātēm, kuros iesaistīti iedzīvotāji, taču ne par pētnieciska rakstura iniciatīvām, piemēram, apkaimes sakopšana, pētījumi par sabiedrību, digitalizācijas projekti (kur uzdevumos nav minēts punkts par iedzīvotāju iesaistīšanu), izglītības projekti, pasākumi, kā arī tika sniegtas citas vispārīga satura atbildes.

Respondentiem tika lūgts arī dalīties ar savām asociācijām, sniedzot atbildi uz jautājumu “Please share your understanding and associations of citizen engagement in research activities or Citizen Science”. Analizējot atbildes, kuras tika saņemtas uz šo atvērto jautājumu, tika izmantota kontentanalīzes metode, kuras rezultātā atbildes tika analizētas četrās kategorijās: pētniecības temati, pētniecības mērķi un rezultāti, pētniecības pasākumi, attieksme un vērtības. Visvairāk asociācijas bija saistītas ar kategoriju *pētniecības pasākumi*,

pēc tām visbiežākās saistītas ar – *pētniecības temati*, tad – *attieksme un vērtības*, un vismazāk saistītas asociācijas ar *pētniecības mērķi un rezultāti*.

Anketā tika iekļauts arī jautājums, lai noskaidrotu, kādā veidā bibliotēku darbinieki mēdz būt iesaistīti SZ projektos. Saņemtās atbildes liecināja, ka iesaiste var būt ļoti dažāda.

Pirmajā piecīnīkā iekļūst sekojošas atbildes:

- Viņi nodrošina telpu un platformu iesaistītajiem dalībniekiem un līdzīgi domājošiem cilvēkiem (35).
- Viņi ir pētījumu un projektu iniciatori (29).
- Viņi palīdz atrast atbilstošu informāciju/teorētiskus materiālus (27).
- Viņi organizē izglītojošus pasākumus par pētījuma procesu un līdzdalības iespējām SZ (27).
- Viņi veic savu darbu kā speciālisti publikāciju, datu un pētījumu citu rezultātu arhivēšanā (26).

Otrās veiktās aptaujas metodoloģija

Otrā veiktā aptauja kalpoja, lai izzinātu respondentu pieredzi un viedokli kā dalībniekiem SZ projektos un pētnieciskās aktivitātēs, kurās iesaistīti iedzīvotāji.

Pētījuma otrajā aptaujā tika vākti dati par sadarbības pieredzi un iespējām pētnieciskās aktivitātēs. Aptaujā tika izvirzītas trīs respondentu grupas: AIS, pētnieki, amatierpētnieki ar pieredzi pētnieciskās aktivitātēs vai īstenotos projektos. Pētījuma otrajā aptaujā tika izveidotas un izplatītas anketas trīs versijās (katra versija pielāgota konkrētai respondentu grupai). AIS anketā tika iekļauti deviņi jautājumi ar atbilžu variantiem un deviņi atvērtā tipa jautājumi, kā arī 3 jautājumi, lai noskaidrotu respondentu demogrāfiskos datus. Pētniekiem un amatierpētniekiem anketās tika ietverti 8 jautājumi ar atbilžu variantiem un 9 atvērtā tipa jautājumi, kā arī demogrāfisko datu noskaidrošanai 2 jautājumi. Anketa tika izplatīta visiem respondentiem, kas pētījuma pirmajā anketā sniedzot atbildi, norādīja un piekrita sadarboties un piedalīties pētījuma nākošajos posmos, kā arī citiem SZ projektu dalībniekiem. Tā tika izplatīta periodā no 2022. gada jūnija līdz septembra mēneša sākumam.

Tāpat kā pirmajā aptaujā, arī šeit tika izmantots *QuestionPro* rīks un programma *Microsoft Excel*. Kontentanalīzes metode tika izmantota, lai rastu secinājumus par atvērtā tipa jautājumiem.

Otrās veiktās aptaujas rezultāti

Pētījuma otrās daļas respondentiem tika lūgts dalīties savos priekšstatos un pārdomās par sadarbību pētniecības projektos un aktivitātēs, kurās bija iesaistīti iedzīvotāji. Viņi tika aicināti izvēlēties savu pēdējo piedalīšanos vai atmiņā visvairāk palikušo pētniecības projektu vai aktivitāti, kurā bija iesaistīti iedzīvotāji un dalīties savā pieredzē un viedokļos.

Kopumā aptaujas noslēgumā tika apkopotas 60 respondentu pilnīgi aizpildītas anketas. Baltijas valstu respondentu sniegto atbildžu skaits bija šāds: Latvija – 52% (31), Lietuva – 28% (17), Igaunija – 20% (12). Katrā respondentu grupā bija līdzīgs dalībnieku skaits: 39% (23) pētnieku, 28% (17) AIS, 33% (30) amatierpētnieku.

Aptaujā tika lūgts katrai respondentu grupai novērtēt savu izpratni par konceptu – sabiedriskā zinātne. Pētnieku atbildēs dominēja vērtējums par šo jautājumu pārzināšanu sākot no vidējas līdz ļoti labai izpratnei. Savukārt, amatierpētnieku vidū dalās viedoklis starp vāju izpratni un labu izpratni. AIS vērtē savas zināšanas un izpratni par sabiedriskās zinātnes konceptu pamatā kā vidējas. Daloties pieredzē par uzdevumiem pētnieciskos projektos, viņi visbiežāk nosauca uzdevumus: informācijas un datu vākšana, tostarp konsultēšanu par kvalitatīvu informāciju un tās nozīmi pētniecības procesā kopumā; kā nākošais biežākais minētais uzdevums ir projektu vadīšana, koordinēšana, organizēšana un komunicēšana dažādiem projekta realizēšanas mērķiem un stadijām, nākošais – arhivēšana un ilgtermiņa saglabāšanas un pieejas nodrošināšana.

Gan pētniekiem, gan amatierpētniekiem, kā arī pašiem AIS bija lūgts novērtēt AIS sniegumu dažādos uzdevumos SZ projektu laikā vai pētnieciskās aktivitātēs, kurās iesaistīti iedzīvotāji. Kopumā augstu tika novērtēts viņu darbs šādos virzienos:

- pētījumu rezultātu izplatīšana,
- publikāciju, datu, citu pētniecisku rezultātu arhivēšana,
- tiešsaistes platformas veidošanā SZ projektiem,
- tikšanās vietas nodrošināšana iesaistītajiem dalībniekiem un līdzīgi domājošiem cilvēkiem (gan klātienē, gan tiešsaistē; tostarp tehniskā aprīkojuma nodrošinājums).

Savukārt kā vidējs kopumā novērtēts viņu sniegums uzdevumos, kas saistīti ar izglītošanās iespēju organizēšanu par pētniecības procesu un līdzdalības iespējām sabiedriskā zinātnē, kā arī amatierpētnieku iesaistīšanā pētniecībā. Nevienam no AIS uzdevumu virzieniem netika novērtēts kā izteikti vājš. Uz jautājumu, vai gribētu sadarboties ar AIS, pētnieki atbild: “Jā” - 61% (14); “Nezinu”- 39% (9), un nav nevienas atbildes “Nē”. Uz to pašu jautājumu

amatierpētnieki atbildēja: “Jā” - 55% (11), “Nē” - 10% (2) un “Nezinu” - 35% (7). Paši AIS ir ļoti pārliecināti, ka grib sadarboties 76 % (13), nevēlētos 6% (1), bet atbildi “Nezinu” izvēlējās 18% (3). Tātad kopumā sniegtajās atbildēs vērojama vēlme sadarboties, tomēr arī salīdzinoši liela neziņa, kas jāņem vērā attīstot AIS pakalpojumus un to atpazīstamību.

AIS atzīst, ka pētnieku ieguldījums SZ projektos ir nenovērtējams, lai palīdzētu izprast pētniecības metodes, pētījuma projekta gaitu un pētniecības problēmas, dotu iespēju piedalīties komandas darbā un gūt jaunu pieredzi globālu jautājumu risināšanā. Savukārt, kā negatīvi aspekti tiek minēti: sarežģīta terminoloģija, sveši koncepti un neizpratne, jo cilvēki reizēm grib darīt lietas jautrības pēc. AIS spriežot par pozitīvajiem sadarbības aspektiem ar amatierpētniekiem, nosauc tādus kā dalīšanās ar dažādiem viedokļiem, perspektīvām un zināšanām, palīdzība pētniecības jautājumu formulēšanā, liela apjoma datu savākšana, izglītotas un radošas kopienas attīstība.

Secinājumi un rekomendācijas

Abas notikušās aptaujas, kurās tika aptaujātas trīs dažādas respondentu grupas – AIS, pētnieki un amatierpētnieki – ļauj secināt, ka SZ tiek uztverta pozitīvi, tā ir cieši saistīta ne tikai ar atbalstu zinātnei, bet arī sabiedrības labklājību un izglītību.

Visas trīs Baltijas valstīs uzrunātās respondentu grupas pauž vēlmi sadarboties ar AIS sabiedriskās zinātnes projektu un citu pētniecisku aktivitāšu realizēšanā. Gan pētnieki, gan amatierpētnieki labi novērtē AIS eguldījumu pētījumu projektos, kur tie piedalījušies ar savām profesionālām zināšanām un prasmēm, kā arī prasmēm, kas nav tieši saistītas ar viņu ikddienas darbu. Atmiņas institūcijas un jo īpaši bibliotēkas pavisam noteikti ir pamanītas, kā viena no labākajām vietām, lai satiktos pētniecības aktivitāšu dalīnieki un līdzīgi domājoši cilvēki. Tanī pašā laikā aptaujas atbildēs vērojams izpratnes trūkums par SZ pētījumu norisi un būtību, projektā iesaistītajām pusēm, to lomām un AIS pakalpojumu klāstu.

Respondentu atbildes liecina, ka AIS loma pētniecībā un īpaši SZ paplašinās, spējot veikt ne tikai ar informācijas un dokumentu pārvaldīšanu saistītus uzdevumus, bet arī pildīt funkcijas, kas saistītas ar pētniecisku projektu un aktivitāšu organizēšanu, pētījuma norisi, tostarp, datu pārvaldību, kopienas pulcēšanu, zināšanu un prasmju dalīšanās veicināšanu un citas. Tātad varam secināt, ka notiek AIS lomas transformēšanās un salīdzinoši jauna darbības lauka nostiprināšanās.

Pētījuma rezultāti un secinājumi ļauj formulēt rekomendācijas atmiņas institūcijām, lai veicinātu šo transformāciju:

- Palielināt AIS informētību par viņu dažādajām lomām pētniecībā un SZ.
- Veicināt sadarbību un pieredzes apmaiņu starp AIS par pētījumu projektiem, kuros iesaistīti iedzīvotāji.
- Veicināt un nostiprināt pašreizējās AIS profesionālās zināšanas un prasmes, kas varbūt īpaši noderīgas SZ projektos.
- Veidot zināšanu bāzi AIS un citiem interesentiem par SZ projektu veidošanu, tostarp par komunikācijas un iedzīvotāju iesaistes prasmēm.
- Veidot zināšanu bāzi AIS un citiem interesentiem par pētniecības procesu un pētījuma datu pārvaldību.
- Piedalīties SZ projektu popularizēšanā.
- Jāiegulda AIS infrastruktūrā un jāpozicionē atmiņas institūcijas, īpaši bibliotēkas un muzejus, kā labāko satikšanās vietu kopienas efektīvam darbam SZ projektos.

Autoriems pētījums palīdzējis formulēt ieteikumus arī pētniekiem un amatierpētniekiem.

- Zināšanu paplašināšana par SZ projektiem un līdzīgām aktivitātēm ar iedzīvotāju iesaisti, veicinātu sadarbību pētniecībā un atgriezenisko saiti starp pētniekiem un sabiedrību, un otrādi.
- Gan pētniekiem, gan amatierpētniekiem jāiepazīst bibliotēku un citu atmiņas institūciju pakalpojumu klāsts, un pēc nepieciešamības jāiesaista SZ projektos bibliotēkas un citas atmiņas institūcijas.

Pētījuma rezultāti un secinājumi iezīmē vērtīgu AIS, pētnieku un amatierpētnieku sadarbības potenciālu atvērtai zinātnei un globālu problēmu risināšanai, kā arī zināšanu sabiedrības attīstībai.

Izmantotie informācijas avoti

Bite K., Daugavietis J., Kampars J., Kreicbergs J., Kuchma I., Ločmele E., Ostrovska D., Vecpuise E., Veisa K., Želve M. un Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija (2020). *"Pētījuma par atvērto zinātnei un rīcībpolitikas ceļa kartes izstrādi" noslēguma ziņojums 2020. gada 4 jūnijs.* https://www.izm.gov.lv/sites/izm/files/petijums-atverta_zinatne_21_2.pdf

Dobрева, M. & Devreni-Kutsuki, A. (2015). *Citizen Science and Memory Institutions: Opportunities and Challenges*. [Conference paper]. INFORUM 2015: 21st Annual Conference on Professional Information Resources 2015, Prague, Czech Republic.

<https://www.inforum.cz/pdf/2015/dobрева-milena.pdf>

Kaseorg, S., Neerut, L., Lembinen, L., & Arust, E. (2022). *Drivers and barriers of citizen engagement in open science and the role of university libraries in the Baltics*. Zenodo.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6997820>

Smyth, J. (2016). Designing questions and questionnaires. In *The SAGE Handbook of Survey Methodology* (pp. 218-235). SAGE Publications Ltd,

<https://dx.doi.org/10.4135/9781473957893>